

Urška Lah*

»Zavoda, ki tako lepo deluje na kulturnem področju, ne bomo ukinili!« Izobraževanje slepih in slabovidnih v Gradcu, Kočevju in Ljubljani od leta 1914 do leta 1945**

IZVLEČEK

O zgodovini Centra za izobraževanje, rehabilitacijo, inkluzijo in svetovanje za slepe in slabovidne Ljubljana tiflopedagogi nismo kaj dosti vedeli, čeprav je o njem relativno veliko napisanega. Tema me je začela zanimati, ker so bili ob stoletnici njegovega delovanja leta 2019 predstavljeni le voditelj šole Zavoda za slepce Josip Kobal in njegovi dosežki na področju izobraževanja slepih, četudi je s slepimi delal samo eno leto.

Pri raziskovanju zgodovine Centra IRIS sem ugotovila, da je z njegovimi začetki zelo povezana Franica Vrhunc. Njeno delovanje na področju vzgoje in izobraževanja slepih in slabovidnih je bilo še zlasti pomembno v prelomnih obdobjih, med prvo svetovno vojno oziroma po njej, ko so slepi Slovenci iz avstrijskih izobraževalnih ustanov prišli v Ljubljano oziroma v novoustanovljeni Zavod za slepce v Ljubljani. Po selitvi zavoda v Kočevje je imela Vrhunc veliko vlogo pri tem, da je zavod ostal v Sloveniji, pomembno vlogo pa je odigrala tudi med drugo svetovno vojno, ko so se slepi ponovno vrnil v Ljubljano. Imela je številne

* **prof. defektologije; urska.lah@guest.arnes.si**

** Članek je nastal v okviru projekta J6-50189 *Sistemi skrbi in izobraževanja otrok s senzornimi ovirami v prvi in drugi jugoslovanski državi*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

zasluge v korist slepih na področju vzgoje in izobraževanja, bila pa je tudi prva, ki je pri svojem delu posegla na področje socialne varnosti slepih v Sloveniji.

Ključne besede: sestra Klara, Franica Vrhunc, slepi in slabovidni, Zavod za slepe, Kočevje, Ljubljana

ABSTRACT

**“WE WILL NOT CLOSE DOWN AN INSTITUTION WITH SUCH REMARKABLE CULTURAL ACCOMPLISHMENTS!”
EDUCATION OF THE BLIND AND PARTIALLY SIGHTED IN GRAZ,
KOČEVJE, AND LJUBLJANA BETWEEN 1914 AND 1945**

Although quite a lot had been written about the history of the Centre for Education, Rehabilitation, Inclusion, and Counselling for the Blind and Partially Sighted in Ljubljana (the Centre IRIS), we, as typhlo-pedagogues, did not know much about it. I became interested in the topic because, on the occasion of the centenary of the Institute for the Blind in 2019, only the head of the school, Josip Kobal, and his achievements in the field of the education of the blind were presented. He had worked with the blind for as little as one year.

While researching the history of the Centre IRIS, I discovered that Franica Vrhunc had been very much involved in its beginnings. Her efforts in the field of the education of the blind and visually impaired were crucial in the pivotal times during and after World War I when blind Slovenians were transferred from Austrian educational institutions to Ljubljana or the newly established Institute for the Blind there. After the Institute moved to Kočevje, Vrhunc contributed significantly to keeping this institution in Slovenia. She also played a prominent role during World War II when the blind returned to Ljubljana. Her efforts were vital for the education of the blind, and she was the first teacher to consider the question of social security for the blind in Slovenia.

Keywords: Sister Klara, Franica Vrhunc, the blind and partially sighted, Institute for the Blind, Kočevje, Ljubljana

Uvod

Pred prvo svetovno vojno so se slepi Slovenci lahko izobraževali samo v avstrijskih zavodih, saj ga v Sloveniji takrat nismo imeli. Prispevek predstavlja življenjsko pot Franice Vrhunc, ki je svoje delo s slepimi pričela v Avstriji v graškem zavodu za

slepe Odilien-Blinden-Anstalt (v nadaljevanju Odilijin inštitut)¹ med prvo svetovno vojno, zato se osredotoča samo na omenjeni zavod. V njem se je izobraževalo največ slepih slovenskih otrok in med prvo svetovno vojno oslepelih slovenskih vojakov. Zavod je deloval pod okriljem cerkvene institucije – Družbe hčera krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavelskega. V njem so poučevale učiteljice avstrijske usmiljenke,² več pa je bilo tudi slovenskih učiteljic usmiljenk, ki so slepe slovenske otroke poučevale v nemškem in delno tudi v slovenskem jeziku.³

Franica Vrhunc si je v Odilijinem inštitutu štiri leta pridobivala teoretična znanja in praktične izkušnje, kar je podrobneje pojasnjeno v nadaljevanju prispevka. S svojim znanjem, izkušnjami in delom je postavila temelje Zavoda za slepce v Sloveniji,⁴ ko so se po prvi svetovni vojni slepi vrnili v Slovenijo. Odtlej so obiskovali novoustanovljeni zavod, ki je bil bližje doma, pouk pa je potekal v maternem jeziku.

Franica Vrhunc in čas njenega delovanja

Čas, v katerega se je rodila Franica Vrhunc, je treba razumeti – Slovenija je bila tedaj del avstro-ogrske monarhije. Osnovna šola je bila obvezna za otroke od šestega do dvanajstega leta za oba spola in vse socialne sloje. Otroci, še zlasti na podeželju, je niso redno obiskovali, saj so jih starši doma zaposlovali s sezonskimi kmečkimi opravili. V osnovnih šolah so se naučili brati, pisati, računati in imeli so obvezen verouk. Če pa so starši želeli, da so njihovi otroci, zlasti sinovi, izobraženi, so jih morali vpisati v zasebne šole, ki so bile večinoma pod okriljem cerkvenih ustanov in so bile povezane z velikimi stroški. Deklicam je bilo šolanje še bolj nedostopno. Malo je bilo tistih, ki so lahko nadaljevale izobraževanje na dekliških srednjih šolah, še manj tistih, ki so si lahko pridobile učiteljski poklic, kar je bila za tiste čase v Sloveniji najvišja mogoča pridobljena izobrazba za ženske. Šole so bile bodisi nemške ali slovenske z obveznim nemškim jezikom kot predmetom. Učbenikov v slovenščini, razen čitank, je bilo zelo malo, šolske potrebščine so bile drage, telesne kazni v šolah pa dovoljene. Pouk se ni prilagajal posameznikovim sposobnostim in potrebam. Učitelji, ki so predavali, so zahtevali popoln mir in tišino. Spoznanja razvojne psihologije so si šele utirala pot v šole ter v zdravstvene in socialne institucije. Enako je bilo s splošnimi medicinskimi spoznanji, na primer o prenosu infekcijskih bolezni, genetskih spremembah in podobno. Higiena in zdravstvena oskrba zaradi pomanjkanja znanj ali denarnih sredstev nista bili dostopni vsem.⁵

1 Odilijin inštitut je deloval pod okriljem samostana Družbe hčera krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavelskega v Gradcu v Avstriji.

2 Redovnice Družbe hčera krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavelskega so bolj poznane pod imenom usmiljenke.

3 Josip Kobal, »Razvoj in stanje slepstva v Kraljevini SHS,« *Popotnik*, april 1923, 81, *Digitalna knjižnica Slovenije*, pridobljeno 30. 11. 2024, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-TKF7PHAG/d7b4185c-35be-4580-bd85-d6dceecde9fd/PDF>.

4 SIAS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Zapisniki učiteljskega zbora od 1. 10. 1921 do 28. 5. 1943, Konferenčni zapisnik, 22. 11. 1938.

5 Stane Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem* (Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2008).

Otroci s posebnimi potrebami, kot so gluhi in naglušni, slepi in slabovidni in drugi, so tako ostajali doma, zanje šolske obveze ni bilo. Gluhi in naglušni otroci so svoj prvi zavod v Sloveniji dobili leta 1900 v Ljubljani.⁶

Slovenski slepi otroci so se do konca prve svetovne vojne lahko izobraževali le v avstrijskih zavodih za slepe. Med najbolj znanimi so bili zavodi v Linzu, Celovcu, Gradcu in na Dunaju. Če so jih starši vpisali v enega od avstrijskih zavodov za slepe, so bili ti otroci deležni denarne podpore.

Za varstvo slovenskih slepih so obstajale razne ustanove in volila, in to: Čižmanova ustanova, ustanova smledniškega barona Flödinga, ustanova Josipa Stareta, za ustanovitev slepskega zavoda, ilirski ustanovni sklad za slepe, zbiralni sklad za vojne slepe, volila Ivana Fabjančiča, Alojzija Stareta in Hauffena. Letno poročilo Odilijinega zavoda za slepe v Gradcu za leto 1917 omenja še Wegerle-Muhlferdovo in dr. Kaiserjevo pl. Trauensternovo ustanovo [...] ⁷

Kljub temu se slovenski starši za izobraževanje svojih slepih otrok niso odločali, ker za zavode bodisi niso vedeli bodisi so želeli otroke obdržati doma, ne pa jih pošiljati v tujo deželo s tujim jezikom.⁸ Če se je kateri od teh slepih naučil igrati kakšen instrument, je igral na ulici ali po zanemarjenih in zakajenih gostilnah.⁹

Tudi po prvi svetovni vojni se slepim otrokom doma ni godilo dosti bolje. V več konferenčnih zapisnikih učiteljskega zbora lahko zasledimo ugotovitve učiteljev, da je zelo veliko slepih otrok izhajalo iz socialno šibkih družin. Zanje ni bilo poskrbljeno niti z zdravstvenega, niti s higienskega, niti z materialnega in niti z vzgojno-izobraževalnega vidika. V slabih socialnih razmerah so bili ti otroci pogosto prepuščeni samim sebi ali prisiljeni beračiti, da so s tem prispevali k boljšemu gmotnemu položaju svojih družin, doma pa jim je bil odmerjen najslabši prostor.¹⁰

Slepa Elizabeta Pohorec je v svoji avtobiografiji *Jezus je moj* zapisala:

Ko sta se rodili dve polsestri, Micka in Francka, sem seveda bila bolj odzadaj. Najbolj je bila upoštevana Francka: pri botri, ko smo stanovali, smo imeli le dve postelji, na eni sta ležala očim in mama, na drugi so ležali babica oz. stara mama Jerca Arnuš, Micka in, ko je Francka zapustila voziček, je ležala še Francka na babičini postelji. Jaz pa sem dve leti, pozimi in poleti, ležala v kotu na tleh. Taka je bila upoštevanost doma.¹¹

Ko je bil po prvi svetovni vojni v Sloveniji ustanovljen Zavod za slepce, so bili slepi ravno tako primorani vanj na šolanje, le da je bil tokrat bližje doma, pouk pa je potekal

6 Dunja Dobaja, *Gluhi in svet: med odrinjenostjo in vključenostjo* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2024), 16.

7 Petra Testen in Saša Poljak Istenič, ur., *Minka Skaberne – (1882–1965) – pobudnica in ustanoviteljica prve slovenske knjižnice za slepe* (Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 2018), 128.

8 Aleksandra Serše, »Skrb za slepe v slovenski zgodovini ter vloga Minke Skaberne pri organizaciji izobraževanja slepih in slabovidnih,« v: Petra Testen in Saša Poljak Istenič, ur., *Minka Skaberne – (1882–1965) – pobudnica in ustanoviteljica prve slovenske knjižnice za slepe* (Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 2018), 31.

9 Franjo Tonkovič, »Obučavanje slijepih guslara u XVIII stoljeću,« v: Redakcioni odbor, ur., *Raskidamo okove tame --- : zbornik radova u čast kongresa / II. kongres slepih Jugoslavije, Beograd, 1952* (Beograd: Centralni odbor Udruženja slepih Jugoslavije, 1952), 25, 26.

10 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Zapisniki učiteljskega zbora od 1. 10. 1921 do 28. 5. 1943, Zapisniki z dne 25. 6. 1923; 16. 9. 1929; 22. 1. 1937; 22. 6. 1937; 21. 2. 1939.

11 Elizabeta Pohorec, *Jezus je moj* (Zgornja Velka: Župnija Marija Snežna. 2007), 18.

v maternem jeziku. Ob vsesplošnem pomanjkanju osnovnih življenjskih dobrin, kar je bila posledica vojne, so pomanjkanje v Zavodu za slepce občutili še bolj kot na primer v Zavodu za gluhoneme, ki je deloval že pred vojno. Vseskozi je primanjkovalo strokovnih učiteljev, najosnovnejših učnih pripomočkov in učil. Poleg splošnih in praktičnih predmetov je bil verouk še vedno obvezen sestavni del pouka, poučevali pa so ga kateheti. Vzgojne metode še niso bile bistveno drugačne od predvojnih časov. Zaradi pomanjkanja spalnic in postelj v zavodu se tudi v tem obdobju niso mogli izobraževati vsi, ki bi takšno šolanje potrebovali. Tiskarna za tiskanje knjig v Braillovi pisavi je bila v Zemunu, poleg tega vsi slepi niso imeli dostopa do Braillovega pisalnega stroja, ki na trši papir tiska Braillove izbočene črke, čeprav bi ga potrebovali.

Po drugi svetovni vojni, v času socializma, je bilo na razpolago že veliko tehnične opreme, učnih pripomočkov in učil, v Sloveniji je bila tudi tiskarna za Braillovo tiskanje, vendar so bili otroci še vedno segregirani v Zavodu za slepo in slabovidno mladino. Verouk v šolah je bil prepovedan, ravno tako telesna kazen. Danes, v samostojni demokratični Sloveniji, se velika večina slepih in slabovidnih otrok ob sodobni informacijsko-komunikacijski tehnologiji, podpori okolja in strokovnjakov izobražuje v večinskih šolah. Še vedno pa imajo možnost, da se vsakodnevno vključujejo v izobraževanje v Centru IRIS¹², nasledniku Zavoda za slepo in slabovidno mladino, če jim to omogoča uspešnejše napredovanje v višje izobraževalne programe. Ti otroci se vsakodnevno vozijo v center tudi iz oddaljenih krajev, iz lastnih izkušenj pa vem, da slepih otrok daljša vožnja večinoma ne utruja in jo običajno izkoristijo za poslušanje priljubljenih pesmi in zgodb na elektronskih napravah, kot so avtoradio, CD-predvajalniki, pametni telefoni, ali pa spijo.

Življenjska pot Franice Vrhunc

Franica Vrhunc se je rodila 10. junija 1881 v Kranjski Gori,¹³ kjer je preživela zgodnje otroštvo. Družina se je preselila v Prahe pri Mavčičah, ko je bila stara štiri leta. Imela je še štiri brate in tri sestre, vendar pa so odraslo dobo poleg nje dočakali le trije bratje in ena sestra. Drugi so umrli že v najnežnejši otroški dobi. Franica je kot najstarejša prvi dve leti šolo obiskovala v domačem kraju, potem pa so jo starši vpisali v zasebno dekliško šolo v Lichtenturnovem zavodu, ki so ga vodile usmiljenke.¹⁴

Po končani osnovni šoli v Lichtenturnovem zavodu v Ljubljani se je vpisala v enoletni tečaj za otroške vrtnarice (vzgojiteljice predšolskih otrok) na državnem učiteljišču v Ljubljani. Diplomirala je 14. junija 1898. Še isto leto je v Gradcu v Avstriji vstopila v red Družbe hčera krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavelskega. Njeno redovniško ime je bilo sestra Klara. Po vrnitvi iz Gradca je svoje vzgojiteljsko in učiteljsko poslanstvo

12 Leta 2016 je Vlada RS sprejela sklep o ustanovitvi javnega vzgojno-izobraževalnega zavoda »Center IRIS – Center za izobraževanje, rehabilitacijo in svetovanje za slepe in slabovidne«, krajše Center IRIS, ki je pravni naslednik Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana.

13 NŠAL Kranjska Gora, sign. 00951, Krstna knjiga/Taufbuch 1. januar 1847 – 31. december 1885, 127.

14 SI ZAL LJU 238, t. e. 7, Katalog 7. razreda osnovne šole za leto 1895/96.

vršila v Lichtenturnovem zavodu v Ljubljani in v Marijinem domu v Kočevju kot pomožna in neizprašana učiteljica (brez strokovnega izpita). Na Hrvaškem je delala v vrtcu v Osijeku in v Volosku pri Opatiji.¹⁵

Prva svetovna vojna jo je zatekla v Kočevju, ko je bila zaposlena v Marijinem domu. Tega so razpustili in ga preuredili v vojaško bolnišnico,¹⁶ zato je bila Franica takoj ob začetku vojne, avgusta 1914, premeščena v avstrijski Gradec v zavod za slepe v Odilijinem inštitutu. Direktor inštituta je bil duhovnik dr. Josef Hartinger.¹⁷ Takrat je bilo v njem zaposlenih več slovenskih usmiljenk, med katerimi sta bili tudi takratna predstojnica sestra Frančiška Glaser in pomožna učiteljica sestra Katarina Nosan, doma iz Kočevja.¹⁸

Ker je bil ravno čas počitnic, ga je Vrhunc posvetila študiju didaktike in metodike slepih ter se seznanila tako z Braillovo pisavo kot tudi z drugimi komunikacijskimi tehnikami in pripomočki, ki so jih pri pisanju takrat uporabljali slepi. V veliko pomoč sta ji bili predstojnica sestra Frančiška Glaser in sestra Katarina Nosan. Pri učenju Braillove pisave jo je sestra Frančiška Glaser denimo seznanila s šumniki, ki jih je povzela po hrvaški abecedi.¹⁹ V zavodu je spoznala tudi takratne pripomočke, ki so jih slepi uporabljali v vsakdanjem življenju, na primer belo oziroma potno palico in Braillovo oziroma taktilno uro.

V literaturi zasledimo, da je hospitirala v zavodu v Celovcu in na državnem Zavodu za slepe na Dunaju. Osebnostno je spoznala nekatere druge tiflopedagoge. V zavodski knjižnici se je poglobljala v strokovno literaturo Aleksandra Mella in Friedricha Zecha, tedanjih vodilnih tiflopedagogov na ozemlju Avstro-Ogrske.²⁰

Vzgoja, izobraževanje in socialna skrb za slovenske slepe otroke in slovenske oslepele vojake v Odilijinem inštitutu od leta 1914 do leta 1918

V prvem vojnem šolskem letu 1914/1915 je Franica Vrhunc poučevala slepe slovenske učence drugega razreda v slovenskem jeziku. Skupaj s Katarino Nosan, ki je poučevala slovenske učence prvega razreda v slovenskem jeziku, sta za potrebe pouka pripravljali pisna gradiva v Braillovi pisavi v slovenščini. Književnih del v slovenščini v Braillovi pisavi takrat še ni bilo.²¹

15 Sestra Davorina Gregorc, osebna korespondenca (2019).

16 Občina Kočevje, Marijin dom.

17 Testen in Poljak, *Minka Skaberne*, 128, 130.

18 Ibidem. Kajetan Popotnik, »Obisk pri slovenskih slepcih v Gradcu,« *Bogoljub*, 1916. št. 12, 362, *Digitalna knjižnica Slovenije*, pridobljeno 15. 12. 2024, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc:75IU89V1/9fd395d1-8260-4fa3-b5b6-166d73706543/PDF>.

19 Kobal, »Razvoj in stanje slepstva,« 80.

20 Minka Skaberne, »Franica Vrhunc – prva slovenačka učiteljica slepih,« v: Redakcioni odbor, ur., *Raskidamo okove tame --- : zbornik radova u čast kongresa / II. kongres slepih Jugoslavije, Beograd, 1952* (Beograd. Centralni odbor Udruženja slepih Jugoslavije, 1952), 103.

21 Testen in Poljak, *Minka Skaberne*, 128, 130.

Prvi oslepeli slovenski vojak je v Odilijin inštitut prišel avgusta 1915. Vojna vihra se je razbesnela in število oslepelih slovenskih vojakov v graškem zavodu je naraščalo. Večina med njimi ni znala nemščine, zato je bila Vrhunc prevajalka med oslepelimi Slovenci in Hrvati ter dr. Hartingerjem, ki ji je zaupal skrb za oslepele slovenske in hrvaške vojake.²²

V dopoldanskem času, ko so se oslepeli vojaki v delavnicah učili košarstva, ščetkarstva in pletarstva, je poučevala slepe otroke, popoldanski čas pa je namenjala poučevanju slepih slovenskih vojakov. Učila jih je branja in pisanja v Braillovi pisavi ter strojepisja na navadnem pisalnem stroju Remington in na kombiniranem Pichtovem pisalnem stroju.²³ Za pisanje v Braillovi pisavi so slepi uporabljali praške tablice, trši papir in šilu podobno pisalko. Praška tablica je sestavljena iz dveh kovinskih plošč, med katere se vstavi trši papir. Zgornja plošča ima v vsaki vrsti luknjice v obliki Braillovih celic, spodnja pa tem luknjicam prilegajoče se vdolbine. S pisalko se skozi luknjice na papir zrcalno zapisujejo črke in številke, od desne proti levi, da nastanejo reliefne Braillove črke, ki se potem berejo od leve proti desni. Učili so se tudi Kleinovega iglopisa in pisanja velikih tiskanih črk s pomočjo Heboldovih tablic. Kleinov iglopis je naprava, s pomočjo katere nastajajo črke videče pisave. Za vsako črko je narejen majhen pokončen kovinski kvader, velik približno 3 x 1 x 1 cm, ki ima na koncu iglice v obliki črk. Trši list se pritrdi na ploščo, pokrito s filcem. Za sledenje vrst si slepi pomaga s prečno pritrjenim ravnalom. Tako kot pri praški tablici se tudi besedilo s pomočjo Kleinovega iglopisa piše od desne proti levi, ko pa je tekst napisan, se list obrne in bere od leve proti desni. Takšen zapis lahko bereta slepi in videči, saj se perforacija lista pod prsti tipa v obliki črk. Heboldove tablice so podobne praškim, sestavljene so iz dveh kovinskih plošč. V njej so vrste luknjic v obliki pokončnih pravokotnikov. Med obe plošči se vstavi navaden list papirja in v pravokotnike se pišejo navadne črke. Namenjen je pisni komunikaciji slepega sporočevalca z videčim naslovnikom, slepi pa zapisa ne more prebrati.

Slovenska javnost je za oslepele slovenske vojake prvič izvedela iz sestavka »Obisk pri slovenskih slepcih v Gradcu«, ki ga je napisal duhovnik Kajetan Popotnik v *Bogoljubu*.²⁴ Spodbudil je tudi Franico Vrhunc, da je začela pisati o slepih vojaki, ki so se rehabilitirali v graškem zavodu, za razne slovenske časopise. Seznanjala in oza-veščala je slovensko javnost o nezavidljivem in neenakopravnem socialnem in ekonomskem položaju oslepelih slovenskih vojakov v primerjavi z oslepelimi avstrijskimi vojaki. Prek časopisov je zanje prosila za denarno in materialno pomoč. Naj navedem le nekatere članke: »Kdo bo slepcu kupil harmoniko« (*Dolenjske novice*, 10. maj 1917), »Zanimivo in ganljivo« (*Dolenjske novice*, 29. november 1917), in »Za naše slepe vojake« (*Slovenski narod*, 1. avgust 1917). Podobne ali enake članke je poslala tudi časopisoma *Edinost* in *Slovenec*.

22 Ibid.

23 Ibid., 131.

24 Popotnik, »Obisk pri slovenskih slepcih,« 362.

Ljudje so denar v ta namen pošiljali urednikom omenjenih časopisov, uredniki pa njej, ali pa so denar poslali neposredno njej v Gradec. Z zbranim denarjem je kupila nujno potrebne stvari za osebno higieno, kot so brivski aparat za samostojno britje, milo, zobna pasta in zobna krtačka, pa tudi cigarete in pripomočke za slepe, denimo belo palico in taktilno uro.²⁵

Franica Vrhunc je javnost med drugim seznanjala s tem, da iz pogovorov z oslepelimi vojaki ve, da si vsak izmed njih želi kljub slepoti postati neodvisen, četudi v zelo skromnih razmerah. Zato je želela, da bi imel vsak svoj dom in »trafiko« ali orodje in začetni material za obrt, za katero se bo izučil, na primer za ščetkarstvo, pletarstvo, košarstvo.²⁶ Za vsakega vojaka je odprla hranilno knjižico, na katero mu je nakazala denar, da si bo kupil orodje in material za delo, ki ga bo opravljal, ko bo prišel domov.²⁷ Tako je med prvo svetovno vojno poleg vzgojno-izobraževalnega dela razširila svoje delovanje na področje socialnega varstva slepih.²⁸

Slepim Slovincem je veliko brala in jih spodbujala, da so tudi peli. Zaradi številnih zadolžitev ji je primanjkovalo časa, da bi sama prepisovala knjige v Braillovi pisavi. Videla je, da v nemščini literaturo v Braillovi pisavi avstrijskim usmiljenkam pomagajo prepisovati avstrijske ženske, in prišla na idejo, da bi lahko tudi Slovenke pomagale ustvarjati knjižnico za slepe v slovenščini. Slovenke, ki so živele v Gradcu, je zato v časopisu *Slovenski narod* pozvala, da bi pomagale prepisovati slovenske knjige v Braillovi pisavi, in vse, ki bi bile pripravljene sodelovati, povabila na tečaj Braillove pisave, ki ga je organizirala med 3. in 8. avgustom 1917. S tem je postala pobudnica prve slovenske knjižnice za slepe. Odziva na njeno prošnjo in prijav na tečaj Braillove pisave ni bilo, odgovor, zakaj je bilo tako, pa ni znan. Lahko samo ugibam, da je bila morda prošnja v časopisu objavljena prepozno, da v Gradcu živeče Slovenke niso kupovale slovenskih časopisov in o tem niso bile obveščene, da so si v času počitnic organizirale drugačne dejavnosti ali pa da jih to preprosto ni zanimalo.²⁹ V omenjenem prispevku je Franica Vrhunc poleg navedenega zapisala tudi, naj bi se čim prej poskrbelo, da bodo slepi Slovenci dobili ustrezno ustanovo v Sloveniji, kjer se bodo lahko šolali.

Mesec dni kasneje je graški zavod obiskal duhovnik Janez E. Kalan, urednik mesečnika *Bogoljub* in soustanovitelj karitativnega društva Dobrodelnost.³⁰ Osebno se je srečal s Franico Vrhunc in tako neposredno izvedel za težave, ki so pestile slovensko skupnost slepih in njihove učiteljice v graškem zavodu. Konec septembra je na zborovanju karitativnih društev in zavodov še pod svežimi vtisi z obiska pri slepih v njenem imenu nagovoril prisotno javnost in med drugim poudaril, da slepi potrebujejo

25 Franc Medle, »Zanimivo in ganljivo,« *Dolenjske novice*, 29. 11. 1917, št. 36, 143, *Digitalna knjižnica Slovenije*, pridobljeno 1. 12. 2024, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-ZN8PCF4A/088844da-4852-47dd-b119-88fb00d44078/PDF>.

26 Velemir, »Za naše slepe vojake,« *Slovenski narod*, 1. 8. 1917, 3.

27 Velemir, »Naši slepci,« *Slovenec*, 9. 8. 1917, 1. Medle, »Zanimivo in ganljivo.«

28 SIAS 1460, t. e. 24, a. e. 97, Predlogi za odlikovanje.

29 Velemir, »Za naše slepe vojake.«

30 Katoliško društvo Dobrodelnost je bilo ustanovljeno avgusta 1916 in je imelo enake naloge kot danes Karitas – pomagati vsem pomoči potrebnim. Njegova ustanoviteljica sta bila Janez Evangelist Kalan in Anton Mrkun.

literaturo v slovenščini in da jo bodo lahko sami brali samo, če bo prepisana v Braillovo pisavo. Zato je Slovenke pozval k prepisovanju knjig v Braillovo pisavo.³¹

Profesorico Minko Skaberne, tajnico društva Dobrodelnost, ki je leta 1911 na državnem zavodu za slepe na Dunaju opravila enomesečni tečaj za učiteljico slepih,³² je zato prosil, da obišče graški zavod, se sreča s Franico Vrhunc in se z njo dogovori za pomoč pri prepisovanju knjig v Braillovo pisavo. Profesorica Skaberne je zavod res obiskala in spoznala Franico, ta pa ji je predstavila ustanovo, njeno organiziranost ter različne prilagojene učne pripomočke in pripomočke za vsakdanje življenje, ki so jih slepi uporabljali.

Z znanjem, ki si ga je prof. Skaberne pridobila že na Dunaju, in z novimi spoznanji iz graškega zavoda je ob dovoljenju državnih oblasti v Ljubljani 1. marca 1918 organizirala prvi seminar za vse, ki so se bili pripravljene naučiti Braillove pisave, da bi prepisovali knjige za slepe.³³ To je bil dan, ki ga slepi danes označujejo za ustanovitev slovenske knjižnice za slepe, ki se po profesorici imenuje Knjižnica slepih in slabovidnih Minke Skaberne.

Ustanovitev slovenskega Zavoda za slepe v Ljubljani

Po končani prvi svetovni vojni so se prvi oslepelci vojaki iz graškega zavoda 22. novembra 1918 z osebnim vlakom vrnili v Slovenijo. Prevoz je organiziral železniški uradnik Janko Klopčič. Oslepele je spremljalo osem vojakov iz Ljubljane in tri bolniške sestre usmiljenke, z njimi sta prišli tudi Franica Vrhunc in sestra Agneta Topolnik. Takrat je bilo v zavodu dvajset oseb.³⁴

S slovenskimi zastavicami v rokah so korakali s kolodvora v svoje bivališče. Pozdravit so jih prišle članice slovenskega invalidnega odbora, med njimi prof. Minka Skaberne, dr. Tavčarjeva, Jegličeva in drugi. Zastopnik društva ‚Dobrodelnost‘ Janez E. Kalan jih je v obednici v imenu vseh zbranih v kratkem nagovoru pozdravil. Ko so pojedli kosilo, ki jim ga je pripravil damski odbor, so zapeli ‚Hej Slovani‘ in oglasila se je tudi harmonika, tako da je v družbi nastalo prav veselo razpoloženje.³⁵

Oslepelci vojaki so bili torej v domovini in s tem je bil položen temelj prihodnjemu samostojnemu slovenskemu zavodu za slepe.

V Ljubljani so slepim pripravili začasno nastanitev v takratni Belgijski vojašnici, kjer je bila vojaška bolnišnica. Zgradba stoji nasproti Zdravstvenega doma Ljubljana Center in je danes poznana kot Metelkovo mesto. Franici Vrhunc je bila zaupana naloga, da po vzoru graškega zavoda v dodeljenih prostorih vojašnice preuredi prostore v učilnice in obrtno delavnico ter organizira delo in pouk, s katerim so pričeli

31 *Slovenec*, »Shod dobrodelnih društev,« 29. 9. 1917, 7.

32 ZAL LJU 198, t. e. 108, a. e. 695, Obiskovalno izpričevalo.

33 *Slovenec*, »Predavanje o slepcih in pisavi za slepce,« 2. 3. 1918, 6.

34 Gregorc, osebna korespondenca.

35 *Slovenec*, »Dnevne novice: Slovenski vojni slepci,« 23. 11. 1918, 5.

kmalu po prihodu iz Gradca. Poslali so jo na Dunaj, da je nabavila učne pripomočke in učila. Slepí Slovenci so iz drugih zavodov za slepe v Avstriji prihajali vse do oktobra 1919, ko se je zavod preselil iz Belgijske vojašnice v najete prostore Zavetišča Franca Jožefa I. za neozdravljive bolnike, ki je bilo v lasti Kranjske hranilnice. S tem se je uradno začelo prvo šolsko leto za slepe v Zavodu za slepce v Sloveniji. Ta zgradba je sedaj Ginekološka klinika na Šlajmerjevi ulici v Ljubljani.³⁶

Poverjeništvu za socialno skrbstvo Deželne vlade za Slovenijo je izdalo razglas o Kuratoriju zavoda za slepce, ki je bil uradno registriran 13. septembra 1919 in je samostojno upravljal Zavod za slepce. Imel je dvanajst članov, njegov predsednik je bil Mavricij Rus, tajnica pa profesorica Minka Skaberne. Denarna sredstva je kuratorij dobival od poverjeništvu za socialno skrbstvo, pokrajinskega odbora za zaščito dece in donacij. S Kranjsko hranilnico je podpisal pogodbo o najemu omenjenega zavetišča.³⁷ Za potrebe zavoda je razpisoval delovna mesta in sklepal pogodbe z učiteljicami usmiljenkami, ki so poučevale v zavodu. Skrbel je za vpis slepih otrok v zavod in za materialne potrebe zavoda – prehrano, šolske potrebščine in učne pripomočke, tudi pohištvo. Organizacijo vzgoje in izobraževanja je do zasedbe ravnateljskega položaja prepustil Franici Vrhunc.³⁸

Profesorico Skaberne je kuratorij zadalžil, da je kot nadzornica prišla večkrat hospitirat k pouku.³⁹ Poleti 1919 je kuratorij razpisal ravnateljski položaj Zavoda za slepce, vendar so se nanj lahko prijavili samo moški. Izmed šestih prosilcev je kasneje izbral Josipa Kobala, nadučitelja v Grahovem na Notranjskem. Kuratorij mu je še pred uradnim nastopom službe omogočil večmesečno izobraževanje za učitelja slepih na različnih zavodih za slepe po Evropi.⁴⁰

27. februarja 1920 je Veljko Ramadanović, ravnatelj Šole in doma slepih v Zemunu,⁴¹ po nazivu inšpektor, izvedel anketo oziroma posvet, na katerega je povabil vse vidne predstavnike s Hrvaškega in iz Slovenije, ki so se kot pedagogi ukvarjali s slepimi. Na podlagi večletne prakse, ki si jo je pridobila med službovanjem v graškem zavodu, je bila povabljen tudi Franica Vrhunc, ki se je odzvala povabilu. Namen posveta je bil poenotiti Braillovo pisavo za celotno Kraljevino SHS, med drugim pa so tam tudi sklenili, da vse deželne zavode v celoti prevzame država in jih prenehajo upravljati verske ustanove.⁴²

Vodstvo usmiljenk je vse sestre, usposobljene za delo s slepimi, premestilo iz zavoda drugam. Franico Vrhunc so želeli premestiti v žensko kaznilnico v Begunje, vendar je ta marca 1921 izstopila iz cerkvenega reda⁴³ zaradi hude družinske tragedije,

36 Ferdinand J. Maslić, »Razvoj školstva za slepe u NR Sloveniji,« v: Redakcioni odbor, ur., *Raskidamo okove tame --- : zbornik radova u čast kongresa / II. kongres slepih Jugoslavije, Beograd, 1952* (Beograd: Centralni odbor Udruženja slepih Jugoslavije, 1952), 88.

37 SI AS 1460, t. e. 23, a. e. 94–96, Dogovor med Kuratorijem zavoda za slepce in Kuratorijem za neozdravne.

38 SI AS 1460, t. e. 74, a. e. 184, Razglas, 13. 9. 1919.

39 SI AS 1460, t. e. 23, a. e. 94–96, Višjemu šolskemu svetu, 1. 9. 1923.

40 SI AS 1460, t. e. 23, a. e. 94–96, ovoj 2, Zapisniki Kuratorija.

41 *Велько Рамадановић* — *Википедија*, pridobljeno 10. 1. 2025, https://sr.wikipedia.org/wiki/Велько_Рамадановић.

42 SI AS 1460, t. e. 23, a. e. 94–96, Anketa.

43 Gregorc, osebna korespondenca.

ki se je zgodila januarja, ko je Franičin brat Janez podlegel strelni rani, ki mu jo je v samoobrambi povzročila njegova žena, Franičina svakinja, zaradi česar je bila zaprta v ženski kaznilnici v Begunjah.⁴⁴

V Zavodu za slepce v Ljubljani je Franica Vrhunc delala do aprila 1921, ko je na povabilo Veljka Ramadanovića odpotovala v Zemun, kjer se je zaposlila v tamkajšnji Šoli in domu slepih in poučevala majhne slepe otroke, bila vzgojiteljica v internatu in pomagala v tiskarni, ki je bila v Kraljevini SHS edina tiskarna za slepe.⁴⁵

Zavod za slepe v Kočevju od 1922 do 1944

Kranjska hranilnica je prostore, v katerih je bil nastanjen Zavod za slepce, poleti leta 1922 prodala Ginekološki kliniki, zaradi česar so se morali gojenci z učitelji in preostalim osebjem preseliti v Kočevje v bivšo lesarsko šolo.⁴⁶ Josip Kobal se ni strinjal s takšno rešitvijo in je odstopil. Usmiljenke, ki so v Kočevju še nekaj mesecev skrbele za slepe, so novembra zapustile zavod, ki je tako ostal brez učiteljev, zato se je morala Franica Vrhunc novembra 1922 vrniti v Slovenijo in prevzeti delovno mesto učiteljice slepih v Kočevju. Za vodjo šole je bil izbran Fran Merljak, poleg njega je bila kot učiteljica nastavljena tudi Marija Janežič.⁴⁷

Pouk se je zaradi neurejenih razmer v zavodu pričel šele januarja 1923. V zapisniku učiteljske konference, imeli so jo 2. januarja 1923, lahko beremo o zatečenem stanju, ki ga je slikovito opisal voditelj šole Fran Merljak:

Mračno je to poglavje v kroniki razvoja zavoda in z njim združene šole. Smo žive priče posledic, ki jih rodita objestnost in nesložnost. Tem žalostnim razmeram je bil kriv tudi ustroj uprave zavoda kot tak, kajti več gospodarjev v eni hiši pomeni več neprilik. 9. 11. 1922 sem prišel sem v zavod in si ogledal razmere. Nobenega reda, navlaka vsepovsod, najlepše prostore je zasedla služinčad, kar je še bilo boljših sob so se uporabljale za skladišča, za slepe se je slabo skrbelo, edino s hrano so bili zadovoljni. O hišnem redu ne duha ne sluha, vsak je lahko po svoje kolovratil okoli, kadar je hotel in kamor je hotel. Kdor je hotel in kadar je hotel je lahko prišel v zavod. Glede na videno sem že po dveh dneh odpotoval v Ljubljano in zahteval, da se mi poleg vodstva šole poveri tudi vodstvo uprave, sicer ne prevzamam nobene odgovornosti. Tako sem postal vodja šole in uprave. Dne 14. novembra sem prevzel šolsko vodstvo. Moj prednik Betriani me je ob tej priliki opozoril na razmere v zavodu. Dne 15. 11. je prišla g. Vrhunčeva, ki mi gre s svojimi bogatimi izkušnjami zelo na roko. Zahvaliti pa se moram tudi gospe Janežičevi, ki je prišla 28. 11. in se je ravno tako z vso vnemo oprijela dela. Gojenci in učenci so bili na začetku do nas zelo nezaupljivi. Nekateri so nas skušali, drugi so nam kljubovali. Kmalu so spoznali, da jih nismo prišli niti terorizirati niti preganjati. Sedaj so njihovi predsodki že minili, mi pa si moramo njihovo

44 *Slovenski narod*, »Grozna rodbinska tragedija,« 22. 1. 1921, 3.

45 Ivan Bizant in Mimi Breznik, »Zveza slepih Slovenije,« v: *Svetloba izpodriva temo. Zbornik slepih Slovenije* (Ljubljana: Republiški odbor Zveze slepih Slovenije, 1969), 103, 104.

46 Minka Skaberne, »Prvi slovenski zavod za slepe,« v: *Svetloba izpodriva temo. Zbornik slepih Slovenije* (Ljubljana: Republiški odbor Zveze slepih Slovenije, 1969), 30.

47 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Zapisniki o posvetovanjih učiteljskega zbora od 1. 10. 1921 do 8. 5. 1930, 2. 1. 1923.

zaupanje ohraniti. Vsaka odredba, da se vzpostavi red in disciplino, izzove prikrit odpor in neke vrste pasivnost, češ, čemu spet in spet same novotarije. Učinek naše doslednosti v boju zoper ponočevanje in popivanje po kočevskih beznicah, kateremu so se vdajale nekatere naše služkinje, je bil dober, ker smo ga izvedli mirno in energično.⁴⁸

Vodja Merljak je med drugim dejal, da je njegovo načelo,

da so za zavod odgovorni vzgojitelji, zato pa morajo v njem tudi stanovati in se posvetiti takemu delu, ki bi ga sicer kot učitelji ne bili dolžni opravljati. Situacija in razmere so sploh take, da bi bilo naravnost greh stanovati izven zavoda. Do nadaljnjega ne moremo drugače, kot da uvedemo poldnevni pouk, saj imamo na razpolago le dve učilnici. In še od teh dveh bo treba eno prirediti, saj so jo zasedle služkinje, in služkinje premestiti po spalnicah za slepke. Zaradi učiteljstva, ki ima poleg pripravljanja na pouk še vse polno drugega dela z uvajanjem hišnega reda, z nadzorovanjem služinčadi, dalje z inštruiranjem iste, z nameščanjem oprave, z iskanjem raznih predmetov po vseh mogočih shrambah in omarah, ker ni inventarnih vpiskov, iz katerih bi se dalo posneti, kaj pravzaprav imamo in kje naj iščemo, skratka kar bi se moralo izvršiti od avgusta do oktobra.⁴⁹

Franica Vrhunc je svetovala, naj bodo otroci primerno zaposleni tudi po pouku. Za deklice je predlagala, naj se učijo ročnih del v delavnici za ženske pod nadzorstvom učiteljic, kajti tako bodo tudi izven šole primerno zaposlene. Opozorila je, da naj dečki ne prihajajo preveč v stik z odraslimi moškimi, ker jih ti moralno kvarijo. Starejši dečki naj pletejo stole, mlajši pa naj se igrajo z lesenimi kockami. Zaradi pomanjkanja učil in učnih pripomočkov je prosila, da v Šoli slepih v Zemunu nabavijo reliefne zemljevide Slovenije, Hrvaške, Srbije in Jugoslavije, Braillovo abecedo na deščicah in mizo s stolalom.⁵⁰

Ker so pogoji za delo še zelo omejeni, seznam otrok in gojencev je nepopoln, se trenutno osredotoča učiteljstvo na izobraževanju služinčadi, z gojenci in učenci, kolikor se jih trenutno v zavodu nahaja, pa naj se ponavljajo pridobljena znanja in vaje v orientaciji, v razvijanju osnovnih higienskih navad in spoznavanju individuuma vsakega gojenca posebej. Poleg tega naj ima vsak otrok svojo zobno ščetko in potrebno ga je naučiti, kako si čisti zobe, usta in grlo ter kako naj se oblači in skrbi zase.⁵¹

Imeli so svojega konja, nekaj kokoši in prašiča, obdelovali so najeta polja. Zavod je konja posojal nekaterim kmetom, kmetijska opravila pa so opravljali zaposleni delavci.⁵²

Po prvi svetovni vojni so se vsi zavodi v Sloveniji, ki so vzgajali in izobraževali otroke s posebnimi potrebami, tudi tisti, ki so imeli že daljšo tradicijo od Zavoda za slepe, na primer Gluhonemnica,⁵³ soočali s pomanjkanjem finančnih sredstev, učnih

48 Ibid.

49 Ibid.

50 Ibid.

51 Ibid.

52 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Statistični dnevnik od 24. 11. 1922 do 11. 2. 1923.

53 Gluhonemnica je stari izraz za Zavod za gluhe in naglušne v Ljubljani. Bila je v zgradbi B današnjega Onkološkega inštituta na Zaloški 5.

pripomočkov in učil ter s prostorsko stisko.⁵⁴ Kljub draginji zaradi vsesplošnega pomanjkanja življenjskih dobrin, hrane, oblačil, higienskih pripomočkov, zdravstvene oskrbe in drugega, ki so jo občutili vsi prebivalci, gojenci kočevskega Zavoda za slepce lakote niso trpeli. V Zavetišču Franca Jožefa I. za neozdravljive bolnike, kjer so bili tri leta, so imeli velike, svetle in opremljene prostore, ne pa tudi dovolj učil in učnih pripomočkov. Preselitev v Kočevje je zanje pomenila občutno poslabšanje življenjskih razmer. Zavod za slepce se je leta 1929, ko so ga odrasli slepi zapustili, preimenoval v Zavod za slepo deco.⁵⁵ Iz konferenčnih zapisnikov povzemam, da so pozimi učilnice ogrevali z železnimi pečmi na trda goriva. Temperatura v učilnicah je bila 19 °C, v sobah pa od 8 do 12 °C. Otroci so se umivali v umivalnikih na hodnikih in jih je bilo pozimi treba opozarjati, naj hitro opravijo, saj je bilo na hodnikih še hladneje kot v sobah. Vsi so bili ves čas obuti v čevlje, zato jih je bilo treba navajati, da so si jih dobro očistili, ko so prihajali z vrta, njive ali dvorišča. Spalnice so bile prenatrpane, zaradi pomanjkanja prostora so v istih spalnica spala odrasla dekleta z deklicami in odrasli fantje z dečki. V spalnica je spalo tudi do dvajset gojencev, zaradi česar so se med njimi hitro širile nalezljive bolezni in je pouk popolnoma zastal tudi za več tednov. Ves čas so se soočali s pomanjkanjem primerno opremljenih spalnica. Med gojenci so bili tudi otroci, ki so močili posteljo, in slabo presušene slamnica⁵⁶ so zaudarjale po urinu, ki se je širil po celotnem prostoru. Kopalnico z eno kadjo so dobili šele leta 1930. Pri pouku jim je primanjkovalo učnih pripomočkov in učil, manjkalo jim je tudi oblačil in obutve. Dokler ni bila prostorska stiska prevelika, so imeli telovadnico, v katero so postavili še klavir in namestili radio, vendar so jo kasneje morali preurediti v spalnico. Gojenci so gostovali pri telovadbi v kočevski osnovni šoli, ob lepem vremenu pa je pouk telovadbe potekal v za to določenem delu zavodskega dvorišča. Bivalnic niso imeli, zato so se lahko sprehajali le po ozkih hodnikih, natrpanih s pohištvom. Nujno potrebne bolniške sobe so le kratek čas služile svojemu namenu, ker so jih zasedli zavodski delavci. Zanimarjena je bila tudi zunanost zavodske zgradbe, saj ni bilo denarja niti za najnujnejša popravila in učila. Nekatera učila so učiteljice naredile same, če so le imele potreben material.⁵⁷

Fran Merljak je bil vodja zavoda do aprila 1924. Franica Vrhunc je bila predčasno upokojena s pojasnilom, da kot otroška vrtnarica nima ustrezne izobrazbe, istočasno pa so jo zaposlili kot honorarno strokovno sodelavko.⁵⁸ Podatkov, kdaj točno so jo upokojili, nisem našla, predvidevam pa, da je bila leta 1924 že upokojena, saj jo je plačevalo ministrstvo za socialno politiko, medtem ko sta Merljak in Marija Janežič dobivala plačo od ministrstva za prosveto, od marca 1924 pa od ministrstva za socialno politiko. Merljak se s tem ni strinjal, saj bi bila njegova plača občutno nižja, zato so ga odpustili, na njegov položaj pa sprejeli Iva Metliko.⁵⁹

54 Dobaja, *Gluhi in svet*, 45–47.

55 Mojca Šorn, »Zavod za slepe otroke in mladino v Kočevju,« *Kronika* 57 (2009): 265–74.

56 Slamnica so rekli vzmetnicam, ki so jih izdelovali iz slame.

57 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Zapisniki učiteljskega zbora od 1. 10. 1921 do 28. 5. 1943.

58 Skaberne, »Franica Vrhunc,« 104.

59 SI AS 64, t. e. 4, Celje, Kočevje, dopisi Ministrstva za socialno politiko.

Franica Vrhunc je ves čas poučevala prvi razred, v katerem so bili pripravljajni ter prvi in drugi oddelek. Otroci so bili po sposobnostih, starosti in glede na vidne zmožnosti zelo heterogena skupina. Nekateri slabovidni učenci so vadili tudi videčo pisavo. Njen pouk je bil že takrat prilagojen posameznikom, torej individualiziran.⁶⁰ Skupaj z Bogomiro Dobovšek je v internatu nadzorovala vzgojiteljice in organizirala njihovo delo.

Leta 1936 je takratni vodja Gabrijel Janežič podpisal pogodbo, s katero so želeli preseliti zavod v Mengeš, v takrat sto let staro opuščeno tovarno slamnikov. Konec novembra je vodstvo Zavoda za slepo deco prevzela Bogomira Dobovšek.⁶¹ Na domači konferenci, 31. maja 1937, je upraviteljica Dobovšek poročala, da sta si s sodelavko Kralj ogledali prostore bivše tovarne v Mengšu, ki naj bi jih adaptirali za namene zavoda. Ugotavljali sta, da so okna premajhna, stropi prenizki in da ima stavba neustrezna stopnišča. Sobe, namenjene spalnicam, so bile brez oken, vrata pa so se odpirala na hodnik. Uslužbenec, ki je bil odgovoren za gradbeno prenovu, je v zagovor dejal, da slepi oken ne potrebujejo.⁶² Ob tem jima je priskočila na pomoč tudi Minka Skaberne, ki je dodatno podkrepila razloge, zakaj izbrana lokacija za zavod v Mengšu ni primerna, a je kazalo, da bo kljub strokovnim protiargumentom obveljala odločitev takratnega bana. Kasneje Zavoda za slepo deco v Mengšu vendarle niso vzpostavili.⁶³

Zdravstveno stanje otrok je mogoče povzeti iz poročil Franice Vrhunc v konferenčnih zapisnikih učiteljskega zbora. Opozorila je, da se predvsem pri deklicah širi golšavost, zato upada število pevk. V zavodu so se večkrat pojavile različne nalezljive bolezni, na primer škrlatinka in davica, nekateri otroci so bili okuženi z bacilom tuberkuloze v obliki skrofuloze, eden od gojencev je bil zaradi trahoma, ki je tudi zelo nalezljiv, več mesecev na očesnem oddelku. Vrhunc, ki je bila referentka za zdravje, je zato predlagala, da pride v zavod zdravnik okulist in pregleda vse gojence; prvič zaradi nevarnosti infekcije, drugič pa zato, da ugotovi, ali se je kateremu od gojencev po operaciji vid izboljšal. Uspelo ji je doseči, da so že leta 1930 uvedli redne sistematske zdravniške preglede, leta 1931 pa še oftalmološke sistematske preglede.⁶⁴ Na prvem oftalmološkem sistematskem pregledu je zdravnik povedal, da je v zavodu 50 odstotkov očesnih bolezni dedno pogojenih. Ti otroci so bili še posebno potrebni pozornosti in potrpežljivosti, saj se boizen kaže tudi pri neuspehu pri pouku, delu in vzgoji. Nekateri otroci so dobili korekcijska očala, nekateri so bili potrebni zdravljenja s kapljicami in mazili ali operativnega zdravljenja.⁶⁵ Sistematični oftalmološki pregledi so bili koristni za gojence in učiteljstvo. Učiteljice so ob tem prišle na idejo, da bi začele opazovati in preučevati očesno stanje posameznih učencev in ugotavljati, kako se zaradi tega učijo in delajo. Za vsakega učenca so pripravile kartoteko, v katero so vpisovale vzrok slepote ali slabovidnosti, vidno stanje, izboljšave in poslabšanja,

60 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Zapisniki učiteljskega zbora od 1. 10. 1921 do 28. 5. 1943.

61 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Konferenčni zapisniki od 1. 10. 1921 do 28. 5. 1943, Zapisnik 21. december 1936.

62 Ibid., Zapisnik 31. 5. 1937.

63 Ibid., Zapisnik 25. januar 1938.

64 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Konferenčni zapisniki od 1. 10. 1921 do 28. 5. 1943.

65 Ibid.

podatke o tem, kako na otroka vpliva nošnja korekcijskih očal, in komunikacijskih tehnikah, po katerih so gojenci delali (za slepe, za slabovidne, kombinirane tehnike). V kartoteke so vpisovale tudi otrokove psihološke značilnosti in zaznamke o tem, ali ima govorno motnjo, blindizme (si menca oči, se pozibava ipd.).⁶⁶ Učiteljice so otroke enkrat mesečno stehtale, jim izmerile višino in podatke vpisovale v zdravstveni karton. Nekateri učenci so od doma prihajali zanemarjeni, z garjami in ušmi. V zavodu so zelo velik poudarek namenjali čistoči, predvsem čistoči rok in gibanju na svežem zraku. Močno so spodbujali tudi protialkoholno propagando, saj je veliko starejših gojencev med počitnicami doma pilo alkohol. Leta 1943 so prvič v sicer kratki zgodovini zavoda dobili mladostnika, ki je oslepel po možganskem tumorju in je po dveh mesecih bivanja v zavodu umrl.⁶⁷

Franica Vrhunc je bila v zavodu poverjenica za glasbo in je zelo uspešno vodila pevski zbor, ki je nastopal in želel uspehe po vsej domovini. Leta 1926, 17. novembra, sta zavod obiskala inšpektor za socialno politiko Mihajlo Petrovič⁶⁸ in šef oddelka za socialno politiko dr. Franc Goršič, z namenom, da se zavod ukine, gojenci pa preselijo v Šolo in dom slepih v Zemunu. Predvidevam, da je država s tem želela zmanjšati stroške za njihovo vzgojo in izobraževanje.⁶⁹ Toda prišlo je do zanimivega preobrata: »Vendar, pa naj se sliši še tako neverjetno, ko je pevski zbor pod vodstvom Franice Vrhunc zapel, je odposlanec ministrstva za socialno politiko odločil: ‚Zavod koji tako lepo radi na kulturnom polju neće biti likvidiran.‘ [Zavoda, ki tako lepo deluje na kulturnem področju, ne bomo ukini. (op. a.)] In zavod je ostal v Sloveniji.«⁷⁰

S kulturnim programom, ki ga je pripravljala, so skoraj vsako leto nastopali na državnem radiu. Prek radijskih valov so ozaveščali ljudi v domovini o slepoti, slepih učencih in o Zavodu za slepo deco, saj je bilo veliko takšnih, ki za zavod niso še nikoli slišali. Vsako leto so za kočevsko občino pripravili glasbeno produkcijo, veliko pa so nastopali tudi drugod. Ob teh nastopih so z vstopnicami in denarnimi darovi zbirali denar, ki so ga porabili za oblačila in obutev za otroke ali za šolske izlete.⁷¹

Ves čas so imeli težave zaradi pomanjkanja leposlovne literature v Braillovi pisavi za šolsko mladino, zato so v ta namen nekateri starejši gojenci, ki niso več obiskovali osnovne šole in so dopoldne delali v delavnici, lahko popoldne prepisovali mladinske knjige. Ker Kobalova *Početnica* ni bila primerna, je Franica Vrhunc za začetni pouk sama priredila Krulčevo *Mojo prvo čitanko* v Braillovi pisavi. Pri prepisovanju abecednikov so ji pridno pomagale odrasle gojenke.⁷²

Druge učiteljice so predlagale, da bi poleg gojenk, ki so že hodile v delavnice in so v prostem času po nareku Franice Vrhunc prepisovale mladinsko literaturo v Braillovi pisavi, to lahko počele tudi žene, ki so v Kočevju ustanovile Kolo jugoslovanskih sester.

66 Blindizmi so značilni stereotipni gibi pri slepih majhnih otrocih in so intenzivnejši, če se otroci dolgočasijo.

67 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Konferenčni zapisniki od 1. 10. 1921 do 28. 5. 1943.

68 Mihajlo Petrovič je bil odposlanec ministrstva za socialno politiko.

69 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Konferenčni zapisniki od 1. 10. 1921 do 28. 5. 1943, Zapisnik 19. 11. 1926.

70 Ferdinand J. Maslić, »Razvoj šolstva za slepe u NR Sloveniji,« 94.

71 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. Konferenčni zapisniki od 1. 10. 1921 do 28. 5. 1943.

72 Ibid., Zapisnik 25. 1. 1938.

Voditeljica zavoda je predlagala, da bi zanje organizirali 2–3-tedenski tečaj branja in pisanja v Braillovi pisavi in bi morda potem katera bila pripravljena prepisovati knjige za slepe. Za potrebe Doma slepih v Stari Loki so knjige prepisovale tudi žene pod vodstvom prof. Minke Skaberne v Ljubljani.⁷³

Med počitnicami je Franica Vrhunc obiskovala nekatere gojence na njihovih domovih. Spoznala je njihove resnične domače razmere, obenem pa ugotovila tudi to, da zavodska vzgoja dobro deluje na življenje gojencev zunaj zavoda. Gojenci so doma opozarjali na higieno rok in niso želeli, da starši uživajo alkohol. Bili so samostojnejši v skrbi zase, domov so nosili celo zapise v Braillovi pisavi, da so jih brali.

Nekako so želeli pomagati tudi otrokom, ki so jih odklonili zaradi prezasedenosti, saj so vedeli, da so ti otroci doma največkrat prepuščeni samim sebi. Ko so morali zaradi prezasedenosti zavoda odkloniti močno slabovidno dekllico, so staršem dejali, naj zaenkrat obiskuje šolo v svojem kraju, kjer bo lahko sledila pouku, če bo razredni učitelj upošteval njeno kratkovidnost. Vedeli so, da je težko najti berilo za slabovidne. Še en podoben primer je bil obisk učiteljice na domu ene izmed deklic, da se je prepričala, ali bo sposobna obiskovati šolo v zavodu in da nima motnje v duševnem razvoju, epilepsije, težje gibalne oviranosti ali česa podobnega.⁷⁴ V teh dejanjih se kažejo prvi zametki mobilne službe, ki se je v Centru IRIS v Ljubljani razvila v osemdesetih letih prejšnjega stoletja in jo je podpiralo ministrstvo za šolstvo še pred uradno priznano dodatno strokovno pomočjo, uzakonjeno z novim Zakonom o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, sprejetim junija 2000.⁷⁵

Ob pričetku druge svetovne vojne v zapisniku učiteljskega zbora z dne 22. aprila 1941 beremo: »Težišče pouka v tukajšnji osnovni šoli naj bo verouk, branje, pisanje, slovnica, računstvo in ročna dela.« Ne glede na oblast, ki ji je bilo Kočevje v vojnih letih podrejeno, so učiteljice poučevale v slovenskem jeziku in pouk je prvi dve leti vojne potekal brez večjih posebnosti.⁷⁶

Med vojno je veliko gojencev ostalo v zavodu, ki ga niso zapustili niti med počitnicami. Pletarska delavnica je poslovala ves čas do evakuacije zavoda, gojenke pa so se učile raznih ročnih del. Zaradi koristne izrabe prostega časa so poleti 1943 gojenci, ki niso mogli domov, pogosto hodili v gozd nabirat borovnice in se kopat v Rinžo. Pomagali so pri pospravljanju poljskih pridelkov, obtrgavali in luščili so fižol, ličkali koruzo, obrezovali repo in korenje in podobno. Zaradi splošnega pomanjkanja delovne sile je bila pomoč gojencev pri poljskih delih v vojnem času še toliko bolj dobrodošla in koristna.⁷⁷

73 Ibid., Zapisniki 6. 5. 1931; 29. 4. 1938; 27. 5. 1939.

74 Ibid., Zapisniki 6. 8. 1938; 25. 10. 1938.

75 *Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami ZUOPP*, pridobljeno 5. 2. 2025, <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO2062>.

76 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Konferenčni zapisniki od 1. 10. 1921 do 28. 5. 1943, Zapisnik 22. 4. 1941.

77 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Konferenčni zapisniki od 4. 6. 1943 do 23. 5. 1947, Zapisnik 4. 12. 1943.

Zavod za slepe otroke spet v Ljubljani

Zadnji dve leti vojne sta bili za zavod zelo turbulentni, gojenci in osebje so občutili vso moč vojnih grozot. V šolskem letu 1943/1944 oktobra niso mogli pričeti s poukom, ker so zaradi nevarnosti letalskih napadov nemških okupacijskih sil na partizane, ki so bili v Kočevju, začeli že konec septembra vsako jutro voditi gojence v bližnjo vas Mahovnik, kjer so prebili dan, zvečer pa so se vračali v zavod. 11. oktobra 1943 so se morali vsi umakniti v Mahovnik, od koder so se vrnil 25. oktobra 1943 ob prihodu oboroženih nemških sil v Kočevje. Učiteljstvo in tudi preostalo osebje je bilo vseskozi na delovnih mestih, razen ene učiteljice in kateheta, ki sta med počitnicami odšla v Ljubljano in se nista mogla vrniti v Kočevje. Železniška proga proti Ljubljani je bila uničena, pa tudi z bližnjimi kraji, na primer z Ribnico, Kostelom, Sv. Gregorjem, kjer so bili doma nekateri gojenci, ni bilo mogoče dobiti zveze.⁷⁸

Zavod je bil zaradi svoje lege v središču bojev, v nedeljo, 12. decembra 1943, pa ga je skoraj do polovice porušila bomba nemških okupacijskih sil. Človeških žrtev med zavodskimi prebivalci ni bilo, prestali pa so veliko strahu in groze. Čeprav je bilo že decembra 1943 po bombardiranju odrejeno, da se zavod začasno preseli v Zavod za gluhe in naglušne v Ljubljani, to iz varnostnih razlogov ni bilo mogoče. Pouk je zato potekal v okrnjeni obliki.⁷⁹

Februarja 1944 je Franica Vrhunc v bolnišnico v Ljubljano spremljala gojenko na težko operacijo zaradi sarkoma. Ob tej priložnosti je poročala vodstvu zavoda, da se v ljubljanski bolnišnici zdravi več po vojnih poškodbah oslepelih otrok in mladostnikov, ki bi jih morali čim prej sprejeti v Pokrajinski zavod za slepe otroke, kjer bi se začeli učiti branja in pisanja v Braillovi pisavi.⁸⁰

Ravnateljstvo Zavoda za gluhe in naglušne v Ljubljani je dalo na razpolago štiri sobe in tudi potrebno strežno osebje. Vodstvo dislociranega oddelka je začasno prevzela Franica Vrhunc, ki je prostore uredila v spalnici, učilnico in bivalnico. Začela je opismenjovati slepe novince in kasneje oslepele po vojnih poškodbah. Skupaj z njo sta v Zavodu za gluhe in naglušne na oddelku za slepe začela delati tudi učiteljica in katehet, ki se nista mogla vrniti v Kočevje.⁸¹

Ker so bili oskrbovanci in učenci rekonvalescenti in so še potrebovali zdravniško nego, so jih v dopoldanskih urah vodili na zdravljenje v bolnišnico. Popoldne so jim brali, vsak dan so eno uro vadili branje in pisanje v Braillovi pisavi. Poslušali so tudi radio in ob primernem vremenu hodili na sprehode po mestni okolici ali pa preživljali čas na zavodskem vrtu.⁸²

Jeseni 1944, 4. novembra, je Pokrajinski zavod za slepe otroke nepričakovano doživel dva letalska napada narodnoosvobodilne vojske na Kočevje.⁸³ V zapisniku poročila o stanju zavoda za slepe otroke lahko beremo:

78 Ibid.

79 SI AS 1460, t. e. 63, a. e. 170a, Poročilo o stanju Pokrajinskega zavoda za slepe otroke.

80 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Konferenčni zapisniki od 4. 6. 1943 do 23. 5. 1947, Zapisnik 28. 4. 1944.

81 SI AS 1460, t. e. 63, a. e. 170a, Pogodba z Zavodom za gluhe in naglušne Ljubljana.

82 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Konferenčni zapisniki od 4. 6. 1943 do 23. 5. 1947, Zapisnik 31. 8. 1944.

83 SI AS 1460, t. e. 63, a. e. 170a, Poročilo o stanju Pokrajinskega zavoda za slepe otroke.

Ko je prva nevarnost minila, smo se z gojenci hitro podali iz mesta preko Moka in se zatekli v podzemno jamo Mereschloch. Po tretji uri smo se vrnili nazaj v upanju, da se ni več treba bati letal. Toda, komaj smo dobro prišli v zavod, so se letala pojavila še enkrat in je sledil še hujši letalski napad na mesto. Ob obeh napadih smo se zatekli v pisarno, ki je bila le za silo podprta. Ker zavod ni imel varnega zaklonišča, smo gojence takoj, ko je bilo mogoče, evakuirali v bližnjo vas Mahovnik. Toda tudi tu so se letala nevarno spuščala in streljala z mitraljezi, zato smo z gojenci večino dneva preživeli v neki podzemni jami v sosesčini. Predstavniki krajevnih oblasti so nam omogočili selitev gojencev v Ljubljano in 30. novembra smo jih pripeljali v Ljubljano s tovornim avtomobilom vojaške avtokolone nemških oboroženih sil. S seboj smo lahko vzeli samo osebno prtljago. Ob pozni večerni uri smo potrkali na vrata Gluhonemnice in bili nadvse ljubeznivo sprejeti, kar je bila predvsem zasluga Mirka Dremlja. 20 ljudi sprejeti pod streho in k mizi v teh težkih časih je res plemenito dejanje.⁸⁴

Kasneje so, kadar je bilo mogoče, počasi selili zavodski inventar, kolikor ga niso uničili ali odtujili. Odtujenega je bilo tudi veliko osebnega imetja gojencev in zavodskih delavcev, ki ga ob hitri evakuaciji v Ljubljano niso mogli prinesiti s seboj.⁸⁵ Pouk se je v Zavodu za gluhe in naglušne vršil v osnovni in gospodinjski šoli ter pletarski delavnici.⁸⁶

Ker odrasli niso hodili k pouku skupaj z osnovnošolskimi otroki, so potrebnih ur pisanja in branja Braillove pisave bili deležni pri Franici Vrhunc. Preostale pisave za slepe so poučevale druge učiteljice. Za odrasle je bil organiziran izobraževalni tečaj, ki se je vršil v času, ko niso bili v delavnici. Vrhunc je povedala, da je v Marijanišču deponirana knjižnica za odrasle slepe, last Doma slepih, ki so si jih potem izposodili.⁸⁷

V letalskih napadih 20. aprila 1945 je bil Pokrajinski zavod za slepe otroke v Kočevju popolnoma porušen.⁸⁸ Po osvoboditvi 22. maja 1945 so znova pričeli redni pouk, nekaj časa je ta še potekal na Zavodu za gluhe in naglušne. Za nov Zavod za slepo in slabovidno mladino je bil določen notredamski internat na Mirju.⁸⁹

Franica Vrhunc je po osvoboditvi do upokojitve 1. februarja 1946 ponovno prevzela naloge, ki jih je imela pred drugo svetovno vojno.⁹⁰ Junija 1945 je predlagala, da bi zavod poglobil sodelovanje z očesnim oddelkom in bi jih zdravniki seznanili z imeni in podatki slepih otrok in mladine, ki se zdravijo pri njih in bi prišli v poštev za sprejem v Zavod za slepo in slabovidno mladino.⁹¹

84 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6 Konferenčni zapisniki od 4. 6. 1943 do 23. 5. 1947, Zapisnik 13. 1. 1945.

85 SI AS 1460, t. e. 18, a. e. 75, Prijava vojne škode.

86 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Konferenčni zapisniki od 4. 6. 1943 do 23. 5. 1947, Zapisnik 30. 4. 1945.

87 Ibid.

88 Ibid.

89 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6 Konferenčni zapisniki od 4. 6. 1943 do 23. 5. 1947, Zapisnik 3. 9. 1945.

90 SI AS 231, t. e. 80, Vrhunc Franja.

91 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 1–6, Konferenčni zapisniki od 4. 6. 1943 do 23. 5. 1947, Zapisnik 1. 6. 1945.

Zaključek

Vsak narod je ponosen na svoje pionirje, začetnike neke dejavnosti, na področju šolstva se po njih imenujejo celo šole in zavodi, postavljajo se jim spomeniki. Če se osredotočim le na zavode za slepe in slabovidne v naši bližini, lahko izpostavim dva taka primera – *Škola za učeniške oštećenog vida Veljko Ramadanović* v Zemunu in *Centar za odgoj i obrazovanje »Vinko Bek«* v Zagrebu. Pri nas na fakulteti in v Centru IRIS študente in učence seznanjajo z življenjem in delom Louisa Brailla, kar je sicer pohvalno, a se zdi, da smo pozabili na Franico Vrhunc, ki je orala ledino v slovenskem tiflopedagoškem prostoru in s svojim delom pomembno zaznamovala življenja posameznikov in zgodovino izobraževanja slepih in slabovidnih v Sloveniji.

Omenjena je v vseh jubilejnih zbornikih, kot so *Raskidamo okove tame*, *Svetloba izpodriva temo*, *Pot k svetlobi* in drugi, vendar na slavnostnih prireditvah Centra IRIS nikoli niso govorili o njej, hkrati pa nikdar niso pozabili omeniti Josipa Kobala, ki je bil vodja šole le eno šolsko leto.

Ko sem nekatere, ki so bili udeleženi pri pripravi stoletnice Centra IRIS, vprašala, zakaj je bila zamolčana, so imeli en sam odgovor – spor usmiljenk z Josipom Kobalom –, očitali so ji tudi njeno vernost. Zato sta me njeno življenje in delo pričela zanimati in začela sem raziskovati. Ugotovila sem, da je bila kot učiteljica slepih in slabovidnih z njimi povezana od leta 1914 do svoje upokojitve leta 1946. Njeno delovanje je bilo še zlasti pomembno v prelomnih časih prve svetovne vojne, ko so se slepi Slovenci izobraževali v Gradcu, po prvi svetovni vojni ob prihodu slepih iz Avstrije v Ljubljano in ob ustanovitvi Zavoda za slepce v Ljubljani, med preselitvijo v Kočevje in med drugo svetovno vojno, ko so se slepi ponovno vrnili nazaj v Ljubljano. Iz vseh dostopnih dokumentov je razvidno, da v času, ko je zavod vodil Josip Kobal, ni bila več v kongregaciji usmiljenk, ampak je bila zaposlena v Šoli in domu slepih v Zemunu v Srbiji, zato ni mogla biti v neposrednem sporu z njim.

Njene zasluge na področju izobraževanja slepih in slabovidnih so več kot razvidne, a naj za zaključek še enkrat poudarim tri: postavila je temelje Centru IRIS in knjižnici za slepe, hkrati pa je s svojim delom poskrbela, da je zavod obstal na slovenskih tleh.

Viri in literatura

Arhivski viri

- NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana:
 - NŠAL Kranjska Gora 00951, Krstna knjiga / Taufbuch 1. januar 1847 – 31. december 1885. *Matricula Online*. Pridobljeno 8. 12. 2024. <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/>.
- SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 64 – PUS Oddelek za socialno politiko.
 - SI AS 231 – Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije (1900–1959).
 - SI AS 1460 – Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana 1919–1984.

- SI ZAL LJU – Zgodovinski arhiv Ljubljana:
 - SI ZAL LJU 198 – Učiteljišče Ljubljana, 1870–1973.
 - SI ZAL LJU 238 – Lichtenturnov zavod, Ljubljana, 1878–1947.

Časopisni viri

- *Slovenec* 1917, 1918.
- *Slovenski narod* 1921.

Literatura

- Bizant, Ivan in Mimi Breznik. »Zveza slepih Slovenije.« V: *Svetloba izpodriva temo. Zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Republiški odbor Zveze slepih Slovenije, 1969.
- Dobaja, Dunja. *Gluhi in svet: med odrinjenostjo in vključenostjo*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2024.
- Golob, Marija. *Pot k svetlobi – Zavod za slepo in slabovidno mladino, 1919–1998. 80 let šolanja slepih in slabovidnih v Sloveniji*. Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino, 1999.
- Kobal, Josip. »Razvoj in stanje slepstva v Kraljevini SHS.« *Popotnik*, april 1923, 81. *Digitalna knjižnica Slovenije*. Pridobljeno 30. 11. 2024. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-TKF7PHAG/d7b4185c-35be-4580-bd85-d6dceecde9fd/PDF>.
- Medle, Franc. »Zanimivo in ganljivo.« *Dolenjske novice*, 29. 11. 1917, št. 36, 143. *Digitalna knjižnica Slovenije*. Pridobljeno 1. 12. 2024. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-ZN8PCF4A/088844da-4852-47dd-b119-88fb00d44078/PDF>.
- Okoliš, Stane. *Zgodovina šolstva na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2008.
- Pohorec, Elizabeta. *Jezus je moj*. Zgornja Velka: Župnija Marija Snežna, 2007.
- Popotnik, Kajetan. »Obisk pri slovenskih slepcih v Gradcu.« *Bogoljub*, 1916, št. 12, 362. *Digitalna knjižnica Slovenije*. Pridobljeno 15. 12. 2024. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-TKF7PHAG/d7b4185c-35be-4580-bd85-d6dceecde9fd/PDF>.
- Maslić, Ferdinand J. »Razvoj šolstva za slepe u NR Sloveniji.« V: Redakcioni odbor, ur. *Raskidamo okove tame --- : zbornik radova u čast kongresa / II. kongres slepih Jugoslavije, Beograd, 1952*. Beograd: Centralni odbor Udruženja slepih Jugoslavije, 1952.
- Serše, Aleksandra. »Skrb za slepe v slovenski zgodovini ter vloga Minke Skaberne pri organizaciji izobraževanja slepih in slabovidnih.« V: Petra Testen in Saša Poljak Istenič, ur. *Minka Skaberne – (1882-1965) – pobudnica in ustanoviteljica prve slovenske knjižnice za slepe*, 31–43. Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 2018.
- Skaberne, Minka. »Franica Vrhunc – prva slovenačka učiteljica slepih.« V: Redakcioni odbor, ur. *Raskidamo okove tame --- : zbornik radova u čast kongresa / II. kongres slepih Jugoslavije, Beograd, 1952*. Beograd: Centralni odbor Udruženja slepih Jugoslavije, 1952.
- Skaberne, Minka. »Prvi slovenski zavod za slepe.« V: *Svetloba izpodriva temo. Zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Republiški odbor Zveze slepih Slovenije, 1969.
- Skaberne, Minka. »Skrbstvo za slovenske slepe v bivši Avstriji vse do leta 1918.« V: *Svetloba izpodriva temo. Zbornik slepih Slovenije*, 9–11. Ljubljana: Republiški odbor Zveze slepih Slovenije, 1969.
- Šorn, Mojca. »Zavod za slepe otroke in mladino v Kočevju.« *Kronika 57* (2009): 265–74. *Digitalna knjižnica Slovenije*. Pridobljeno 15. 1. 2025. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-682NXC12/328d1478-0903-4eb6-baf3-e8f46f1b7ab6/PDF>.
- Tonković, Franjo. »Obučavanje slijepih guslara u XVIII stoljeću.« V: Redakcioni odbor, ur. *Raskidamo okove tame --- : zbornik radova u čast kongresa / II. kongres slepih Jugoslavije, Beograd, 1952*. Beograd: Centralni odbor Udruženja slepih Jugoslavije, 1952.
- Velemir. »Naši slepci,« *Slovenec*, 9. 8. 1917, 1.

- Velemir. »Za naše slepe vojake.« *Slovenski narod*, 1. 8. 1917, št. 174, 3. *Digitalna knjižnica Slovenije*. Pridobljeno 15. 12. 2024. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-AHJ7TUWS/7fc76840-71dd-4e59-a28b-cfd7e0b97c36/PDF>.

Osebni arhiv avtorice

- Sestra Gregorc, Davorina. Osebna korespondenca, 2019.

Spletni viri

- *Marijin dom – kocevje.si*. Pridobljeno 8. 12. 2024. <https://www.kocevje.si/objava/195360>.
- *Велько Рамадановић – Википедија..* Pridobljeno 10. 1. 2025. https://sr.wikipedia.org/wiki/Велько_Рамадановић.
- *Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami ZUOPP*. Pridobljeno 5. 2. 2025. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO2062>.

Urška Lah

“WE WILL NOT CLOSE DOWN AN INSTITUTION WITH SUCH REMARKABLE CULTURAL ACCOMPLISHMENTS!” EDUCATION OF THE BLIND AND PARTIALLY SIGHTED IN GRAZ, KOČEVJE, AND LJUBLJANA BETWEEN 1914 AND 1945

SUMMARY

The contribution presents the life and work of the teacher of the blind and partially sighted, typhlo-pedagogue Franica Vrhunc, with the religious name Sister Klara, until she left the Company of the Daughters of Charity of Saint Vincent de Paul. It also explores the life of the Institute for the Blind during the various periods from the end of World War I to the end of World War II.

The fact that the Institute for the Blind was able to survive and operate in such difficult circumstances was, of course, not only due to the efforts of Franica Vrhunc but also of many of her colleagues. As early as during World War I, she was the first person who wanted to ensure social security for the blind at the Odilien-Institut in Graz, where she taught blind Slovenians. She also laid the foundations for a library for the blind and partially sighted.

When she arrived in Slovenia with the blind after World War I, she contributed to the establishment of the Institute for the Blind. After World War I, she continued teaching the blind and partially sighted, first in Ljubljana until 1921 and then, for a

year, at the School and Home for the Blind in Zemun, Serbia. After the relocation of the Institute for the Blind from Ljubljana to Kočevje in 1922, she had to return to Slovenia and continue her pedagogical work with the blind and partially sighted in Kočevje. She taught first graders and helped those who became blind during the two world wars to acquire Braille literacy skills. She also supervised the work at the Institute's home. Throughout her time in Kočevje and Ljubljana, she was the commissioner for music and health. Franica Vrhunc adapted the first elementary-level reader into Braille. She also led a very successful choir. When the state wanted to close the Institute and move its Slovenian blind pupils to Zemun, a member of the Ministry of Social Policy from Belgrade prevented this from happening precisely because of this choir's excellent singing performance. One of Franica Vrhunc's achievements was to ensure systematic eye examinations for the pupils. The organisation of visits to pupils' homes and the efforts to provide suitable textbooks for the visually impaired represented the beginnings of a mobile outreach service, which became statutory a few decades later.

During World War II, in 1944, at the request of the administration of the Provincial Institute for Blind Children and the authorities, Franica Vrhunc organised a detached department at the Institute for the Deaf and Hard of Hearing, where she taught people who had lost their sight due to war injuries. All the blind pupils and teachers from Kočevje moved to Ljubljana in November of that year for security reasons, as Kočevje was under constant bombardment. As the Provincial Institute for Blind Children was completely destroyed in April 1945, the blind were given a new institute in Ljubljana after the liberation. Franica Vrhunc retired on 1 February 1946 after 43 years of service.